

Az udvari kamara építészei

Irtá: Ybl Ervin

Hazánk szomorúan viszontagságos, hosszú török megszállással terhes sorsának volt következménye, hogy különösen a mai Csonkamagyarország területén lévő közép- és reneszanszkori emlékek legnagyobbbrészt elpusztultak. A XVIII. század művészeinek jutott aztán feladatul, hogy a rombadőlt városok, templomok, világi épületek helyébe újakat emeljenek. Ezek a széles tevékenységű művészek, építészek, festők, szobrászok azonban főleg német és osztrák, kis részben olasz nemzetiségűek voltak. Az osztrákok segítségével felszabadult ország nemcsak politikailag, hanem művészetileg is a német birodalom gyámsága alá került, sőt utóbbi tekintetben annyira szoros volt az osztrákokkal való kapcsolat, hogy hazánk XVIII. századi művésze az osztrák művészettörténelem szerves részének mondható. Nem egy híres osztrák mester Magyarországra számára alkotja egyik-másik főművét, melynek ismerete nélkül hiányos lenne egy Hidebrandt, Donner, Troger, Maulbertsch művészetének leírása.

A magyarországi barok műemlékek komoly jelentőségű tudományos földolgozása azonban alig tíz év óta van folyamatban. A XVIII. századi művészetnek mostani általános divatja művészettörténeteszeink figyelmét a nemrég még csokelyre értékelt barok emlékművek felé terelte és így sorra láttak napvilágot XVIII. századi templomainkról, kastélyaainkról szóló monografiák, értekezések. Mindezeknek a munkálatoknak lényeges előkészítője a levéltári kutatás. Oly keveset tudunk eddig a század művészeiről és műemlékeiről, hogy hiteles adatokért a levéltárakat kell előbb átböngészni. Különösen az építkezések történetére, az építészek kilétének felderítésére nézve fontosak ezek a kutatások, mert ezekről aránylag még kevesebbet tudunk, mint a festőkről vagy szobrászokról. Donner, Troger, Maulbertsch magyarországi munkáit már eddig is ismerték, de nem egyszer teljesen ködös az építészek itteni szereplésének története.

Eppen ezért igen figyelemreméltó az a levéltári adathalmaz, melyet Kapossy János, az Orsz. Levéltár komoly készült ségű levéltárnoka *A magyar királyi udvari kamara építészei Mária Terézia és II. József korában* című értekezésében,

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: Ybl Ervin

Cím: Az udvari kamara építészei

Forrás:

Nemzeti Ujság

3m

1925. 2. 14.

(Köt. v. füz.) (Oldal)

a Századok Csánki-Emlékkönyvében összeállítva közzétett és amely sok, eddig ismeretlen személyi és tárgyi adattal bővíti a XVIII. század építőművészetére vonatkozó ismereteinket.

A magyar királyi udvari kamara kebelében működő építészeti hivatal központi szerve volt a kincstár összes magasépítési és kulturmérnöki munkálatainak. Vezetője mindenkor képzett, tekintélyes építész volt, ki számos rajzoló és mérnök fölött rendelkezett. 1783 őszén, II. József alatt a hivatal azonban elvesztí önállóságát. Központosító politikájához híven a császár az építési ügyek vezetését is a Bécsben felállított Allgemeine Ober- Hofbau- Direktion hatáskörébe utalja. Az építészeti ügyek Franz Anton Hillebrandt-hoz tartoznak, ki 1757-től kezdve a magyar királyi udvari kamara építészeti hivatalának, majd 1772-től kezdve a bécsi Hofbauamtnek is főnöke volt. Bár utóbb Hillebrandt, tekintettel nagyfokú elfoglaltságára, magyarországi hivatalánál helyettesít is kap, az itteni kincstári építkezések mégis mind az ő szellemi vezetése alatt jönnek létre. Sőt nemcsak az államnak, hanem főpapoknak, magánosoknak is épít. Hillebrandt a XVIII. század második felében hazánkban működő osztrák építészek között a legbefolyásosabb egyéniség. Magyarországon alkotja műveinek nagy részét, ő építi többek között a budai királyi palotát.

Hillebrandt élettörténetével, ki nem tevesztendő össze a nagy Hildebrandt János Lukácsal, a bécsi Belvedere és a ráckevei kastély zseniális alkotójával, Kapossy János külön értekezésben is foglalkozik. (F. A. Hillebrandt: a Budavári Tud. Társaság kiadása, 1924.) Adatainak nagy részét Anton Richard Franznak az osztrák Műemlékek Bizottsága 1919-iki évkönyvében megjelent és Pozsony barok műemlékeiről szóló értekezéséből már ismertük, de újabb levéltári kutatásai alapján Kapossy néhány érdekes adattal, illetőleg következtetéssel egészíti ki vagy helyesbíti Franz eddigi eredményét. Részben kiegészíti Hillebrandt oeuvrejét, így a nagyváradi székesegyház, püspöki palota és szeminárium építkezéseinek ismertetésével, részben pedig elvitatja Hillebrandttól a tévesen neki tulajdonított építkezéseket.

Az utóbbiak között legnevezetesebbek a Grassalkovich-kastélyok, melyeket, úgy mint a gödöllői, a hatvani és a pozsonyit a mester művének mondták és így Hillebrandtot tekintették a magyar barok kastélytípus megteremtőjének. A három kastélyhoz azonban negyediknek még a szomorú állapotban lévő péceli Ráday-

kastély csatlakozik, mely a gödöllői kastély mintájára, ennél néhány évvel később, a XVIII. század ötvenes éveiben épült. Föltehetjük, hogy ugyanaz a mester tervezte, ki a Grassalkovich-kastélyokat építette. Hogy ki volt az illető, arra a Ráday-levéltárban eszközölt eddigi kutatásaink sem adtak feleletet. Később, a XVIII. század vége felé, esetleg már II. József uralkodása idejében a kastélyt az akkori izlésnek megfelelően átalakítják és egy gazdag díszítési kerti melléképületeket bővítik ki. 1825-ben, sajnos, az épületeket tűzvész pusztítja el, mely után a helyreállítás már nem a kastély régi fényének megfelelően történik. De mostani gondozatlan állapotában is a péceli kastély hazánk nevezetes műemléke közé tartozik, melyet meg kellene óvni a pusztulástól.

Hillebrandtnak Kapossytól összeállított oeuvrejét, mely szerinte is még további pótlásokra szorul, viszont egy eddig figyelemre nem méltatott budai alkotással egészíthetjük ki. Ez a Fő-utca és Batthyány-tér sarkán lévő Erzsébet-apácák kórháza, melyben stílus-kritikai uton ismertük föl Hillebrandtnak szellemét. Az eredetileg a ferencrendiek birtokában lévő zárdá a XVIII. század elején, díszes belsejű temploma pedig 1781-1740-ig épült. II. József császár azonban a ferencsereket 1785-ben az ágostoniak Ország-uti (Mar-

Osztályozás

Tárgy

725.94

Hely

Idő

"1925"

Személy

irosi házirovmda 1923

rendházába és templomába telepítette át, a Fő-utcai épületömböt viszont a Bécsből ide rendelt és betegápolással foglalkozó Erzsébet-apácáknak adta át. 1786-1787-ben alakítják át kórhózzá és apáca-zárdává a rendházat és ekkor kapja a Fő-utcai rész a nemesizlégi homlokzatot. A dunai oldalon és a tér felőli rész belső homlokfalán még meglátszik az épület eredeti tagolása kisméretű ablakaival, ellenben a Fő-utcában egészen újonnan épül a palota-arkitektúra. Némethy Lajos szerint Zichy Miklósné, született Berényi Anna és Károlyi grófné viseli az átépítés költségeit. A főhomlokzat előkelő hatású architektúrája kétségtelenül Hillebrandtra vall. Bár ebben is XVI. Lajos francia király stílusa visezhangzik, de a mester ezt már önállóan, klasszicizálóbban értelmezi. Fejlettebb, haladottabb formában megtaláljuk rajta mindazokat az elemeket, melyek a várbeli Uri-utca és Országház-utca közötti Közigazgatási Biróság és régi Országos Levéltár (egykor Hét személyes tábla és Országház) tőle származó homlokzatait jellemzik. Ezek is részben átépítések voltak. Másfelől az Erzsébet-apácák korodájának homlokzata előfutárja a pesti városi német színház és Vigadó számára készült, a fővárosi levéltárában őrzött Hillebrandttól származó

tervnek. A kórháznak a templomtól északra eső szárnya természetesen már jóval később. Hillebrandt halála után Marczibányi István és felesége, Majthényi Mária alapítványából 1804/5-ben épült.

Hillebrandt 1786—1787-ben már a bécsi Hofbau-Direktion tagja volt, így nem közvetlenül ő, hanem magyarországi exponense, Josef Tallherr, a kamara előbbi második építésze végzi az Erzsébet-apácák rendházának átalakítását. A terv, ha eredetileg Tallherrtől származik is, a hivatalos iratok tanúsága szerint Hillebrandt elé kerül és az ő művészi felfogásának megfelelően valósul meg. A részletekre a még eszközendő levéltári kutatások adhatnak talán majd pontos feleletet. Mindenesetre a Fő-utcai gyönyörű homlokzat, mely a klasszicizálásba átmenő barokk stílusnak legszebb budapesti emléke, sokkal inkább Hillebrandt szellemi tulajdona, mint Tallherré. A pozsonyi Aspremont-palota, Tallherr korábbi önálló műve, némileg más, kevésbé méltóságos és kevésbé hűvös építőművészi hitvallást árul el.

Hillebrandt előkelően tartózkodó, nem egyszer kissé száraz művészi egyéniségét, az előbb említett épületeken kívül Budapesten még más valami is képviseli. 1775-ben építi át mesterünk Bécsben az Am Hofon lévő jezsuita rendházat a haditanács palotájává. Ez volt a későbbi hadügyminisztérium, melyet századunk első évtizedében romboltak le, hogy egy új banpalotának adjon helyet. Az épület koronázó ettikáját a kiterjesztett szárnyú óriási két fejű sassal, valamint a szép faragású, Hillebrandt stílusára annyira jellemző kőkapukereteket Schmidt Miksa bútorgyáros azonban megvette és az Ó-buda fölött lévő kiscelli-kastélyának udvari homlokzatán helyezte el. Örülünk, hogy a klasszicizáló osztrák barokknak ezek a kiváló maradványai fővárosunk területén vannak és szinte csodálkozunk azon, hogy az osztrákok megváltak ezektől.

Kapossy János levéltári kutatásai kétségtelenül értékes anyaggal gyarapították a XVIII. század építőművészetére vonatkozó ismereteinket. Munkásságával a maga körében elegendő tett az Orsz. Levéltár tisztviselői és kutatói számára előírt tudományos programnak. A nyers anyagot Kapossy egy Hillebrandt-monográfia keretében szándékozik ezután földolgozni. Ez lesz a nehezebbik rész, ehhez lelkiismeretes szorgalom és kitartáson kívül kritikai érzék is szükséges. Eddigi munkássága alapján ítélve bizunk abban, hogy Kapossy ezt a feladatot is jól fogja megoldani.